

1.

Ganet e oa bet Mari-Anna e 1884, war Enez-Eusa ugent vloaz a oa, etre Niou-Izelañ ha Kerouad, hag eno e oa chomet, e-giz ar merc'hed all pa oa aet an holl wazed koulz lâret da vartolod.

Dibenn an endervezh e oa, gwiskañ a reas ar vaouez yaouank he boned du, he dilhad glav da vont er-maez, ul las ganti en he godell hag ur vazh en he dorn. Gwisket start he doa he c'hrampoz¹ a waske war he bruched hag he c'hañfard², ar sae rous pounner da zerc'hel tomm d'he c'horf. Mennet e oa Mari-Anna hag hi o vont etrezek ti he c'henitervez Félicienne.

Aet e oa an avel diroll goude lein, daoublegañ he c'horf a ranke ober da stourm ouzh an nerzh hud. Hag ur sell prim war-dreñv a bep eil e-giz ul loen war dec'h. Ne oa bet hini ebet anezho war-wel en deiz-se.

En derc'hent e oant un hanter-kant bennak e beg ar Pern da c'houloù-deiz, soudarded eilvet rejimant *la Coloniale d'infanterie* hag a-vagadoù e oant en em

1 Ur jiletenn start (Eusa) *corselet* : ur gorfenn

2 Ur vantell hir gwiadet gros (Eusa)

stali et a-hed an aod da ziwall ouzh ar Saozon da dostaat. Abaoe c’hwec’h vloaz bennak e oa e-giz-se bemdez a-walc’h. An devezh-pad e oant chomet da c’hedal war ar reier uhel, o kerzhet en eil tu hag egile, mantilli ledan war o divskoaz, ul lunedenn hir-wel gant hini pe hini anezho.

Diouzh an abardaez, war hent “ar gêr”, e oa deut ur rummad paotred en o dilhad glas etrezek ti Mari-Anna. Kanañ a raent a-bouez-penn ha dre chañs e kasas an avel ar c’heloù da verc’hed an Niou-Izelañ : da ziwall a oa.

*« Je te ferai voir dans ma chambrette,
si tu viens ce soir,
un poisson sans arête o la la !
On rira, tu verras Nina,
que tu ne t’embêteras pas dans mes bras. »*

Ne reas ket Mari-Anna daou soñj : sparlañ an nor gant an dreustenn goad, serriñ ar boliji, ha derc’hel war he anal. Fistoulet o doa tro-war-dro, tostaet e oant ouzh an ti, diskaret ur bailh, huchet ur poz bennak. Lopet o doa war an nor. Un tennad anal hir. Hag hi, a-dreñv, e-giz un delwenn. Ur vazh oa ganti en he dorn ha prest ’oa, diouzh ma vefe. Talmiñ a rae ar gwad e-kreiz he zal ha gwaskañ war hec’h empenn : ar youl da chom bev. Trouz o boteier pounner o vont, o tont... Ne fichas ket, mut he zeod, he diabarzh o yudal dezho. Hag int

kuit, etrezek lec'h all e giz kustum. Moarvat e oa ar memes re hag er sizhun a-raok.

Un nebeud devezhioù goude ma oa degouezhet ar soudarded war an enezenn – ouzhpenn daou c'hant hag hanter-kant gwaz – e miz Here 1898 en doa ar person graet tro an enezenn da brezeg – d'ar mammoù dreist-holl – e rankent disfiziout rak ar baotred yaouank-se dic'houstiañs, dilezet gante lezennoù Doue diwar diaoulerezh ar Republik. En em zifenn a ranke ar merc'hed ma oa dañjer evit o enor en doa lâret ar beleg. Desket he doa Mari-Anna ar gentel. Ur c'hepi bennak a veze war-wel dalc'hmat war an enezenn disto : nasket oa spered an holl gant an estren hag e lifre. Ma ne selled ket re a dost e oa daou rumm tud war ar roc'hell-se e-kreiz ar mor : paotred o lifreoù glas ha merc'hed o c'haboù du.

Glas e oa chomet an oabl en deiz-se betek kreisteiz, touforek e oa un tamm zoken met, tro teir eur goude lein 'oa deut tresoù troidellek ennañ. Roc'helloù ar Pern, an Nunatak, loened kollet o c'horfoù gante en amzerioù gozh, o c'hlopennoù troet e mein, 'oa savet flamm gwenn ha lemm war o zro. Se 'oa kostez Karreg ar Sakrifis. Aet e oa ar mor diaes³, hag an avel, berr e anal da gentañ, a grogas da skourjezañ dremmoù kramennet ar maouezed gwisket e du : derc'hel a rejont gant o labour pemdez

3 Rust (Eusa)

ha treiñ o fenn en tu enep pa grogas hemañ en e valaenn da zistokañ douar skañv o farkeier dreist d'ar mogerioù. Mari-Anna ivez a oa o troc'hañ kaol an avaloù-douar en ur parkig he doa e lein Niu-Izelañ ; bleunioù kaer a oa bet hag un eostad patatez a-feson a vefe.

Tostaat a reas tamm-ha-tamm an oabl ouzh an tier hag an tevennoù touz : da c'hlas-du e troas kement tra war an enezenn. O klask keloù e oa ar merc'hed, e-skeud o boned gwenn hag o ruban. Lenn a raent en oabl ha kompren yezh an avel. Ne vern pe du, e oa avel diwar vor. Hag eus ar mor e teue ar gwalleur dalc'hmat.

N'eus nemet an avel da derriñ gorregezh pemdez un enezenn.

D'an daoulamm e oa aet Janed Galloudeg da harpañ an teir milin vihan koad kludet war o diazezoù mein. Sikouret e voe gant he gwaz Job. Bihanaet he doa al liennoù e-kerzh ar mintinvezh rak santet he doa ar mor o kroزال a-bell pe marteze 'oa ur vouezh o soroc'hal a-zindan an enezenn 'giz 'lâre lod. Goude lein e oant deut da zastum al liennoù bagoù liesliv, tapet diwar gouelioù kozh. Kann a voe ! Troñsañ, distroñsañ a raent abalamour d'an avel, ha Job da sakreal, Janed d'ober kemend-all diouzh he zu, he c'hunujennoù o vont diouzh tu ar mor. Ha goude-se e voe dav dezho treiñ korf ar

milinoù war-bouez al lostenn⁴ goad d'o c'has en tu enep d'an avel, ha stoc'hañ al lostenn, ur vilienn vras a bep tu dezhi. Sparlet e voe gante an dorigoù koad graet gant stoc'hennoù ha distokañ an teir skeul.

N'eo ket pilpasat ken a reas ar bouteier-koad a-dreuz an enezenn diwar neuze, met d'ar red ez eas ar maouezed, eus an eil tu d'egile da zastum o deñved er gwaskedoù, da stigmañ strollennoù⁵ segal ar bernioù foenn ha d'o ereañ mort ouzh ar bili, da zastum ar glaoued kaoc'h-saout mesket gant plouz o tisec'hiñ war ar mogerioù mein, da lakaat er goudor kinkladur diavaez nemetañ o zi, ul lukan bag melen-aour. Klozañ eus o gwellañ a rejont ar prenestri bihan, sparlañ an dorojoù. O brozhioù hir rous-du, a groge an avel enne, lienoù pounner hag int-i bagoù daou droad kaset-digaset !

Ha chom da selaou. Ne zeuas ket ar c'houisk d'an avel na d'an dud gant an noz oc'h astenn he divrec'h du. Dastumet he doa Mari-Anna bravigoù he zi ivez ; teir steredenn-vor disec'het ha livet ganti, bet istribilhet e-kerzh an hañv.

4 Ur berchenn hir a grog an dud enni da hentañ ar vilin diouzh an avel.

5 Ereoù pe funioù graet gant segal (Eusa)

2.

Ne oa nemeti war vale en abardaez-se, maouez all ebet na soudard ebet war-wel.

A-barzh kuitaat he zi he doa ar vaouez yaouank graet ur sell ouzh ar maen-kudurun⁶ a oa en armel en ur voestig koad. Ur maen flour, bet kavet gant he mamm e miz Here 1862 e-ser chareañ mein da sevel an iliz hag hi asambles gant merc'hed yaouank all.

— Na roez ar maen-mañ da zen ebet, Mari-Anna, klevet a rez ! Da zen ebet ! Ganez e rank chom bepred !

Diaoul pe gwarezer e oa ar maen ? Ne ouie ket re vat, n'he doa ket kredet goulenn digant he mamm. Maen ar vuhez a rae anezhañ. Ur wech e oa bet skrapet ar maen gant he breur hag eñ krennard, da ziskouez d'un amezeg yaouank, ken he doa ranket ar vamm, spouronet, mont betek ti tud ar paotrig da c'houlenn groñs e vefe restaolet dezhi ar maen-kudurun. Ha se 'oa kaoz ma ne oa ket bet keloù

6 Dizoloet o deus bet tud an enezenn- e-ser labourat- mein bihan flour a gave dezho e oant mein hud : e gwirionez e oant bouc'hili an Neolitek. Brezel o doa graet ar veleien ouzh ar c'hredennoù-se betek ar bloavezhioù 60 ha dastum ar vein digant an dud pa c'hallent hag o distruj.

digant he breur meur a vloaz a oa ? Gant disfiz e riklas ar maen flour e don godell he brozh hir hag alc’hwez dor voaz⁷ he zi er godell all...

Kustum e veze Félicienne d’ober tan gant mouded pa zeue he c’henitervez ; un digarez evit poazhañ fars-oaled a blije kement da Vari-Anna, bleud-heiz ha patatez malet, prunev en o zouez pa veze anezho, ha kig moc’h en deizioù gouel. Met en deiz-se e oa bet graet tan bihan en oaled da dommañ ar boued – tra ken – ha klozañ dorioù koad ar siminal a vefe graet goude. « Da herzel an avel da zont tre, a lâras ar vamm. Er-maez emañ e blas da hennezh ! » En abardaez e oa bet rust ar gaoz etre mamm ha merc’h, turiañ douar he doa graet Félicienne ha labourat nebeut e plas palat kempenn e-giz ma rae peurvuiañ.

— Petra zo ’barzh da benn hiziv ? he doa lavaret he mamm dezhi. Seurt ’vad ebet ’m eus aon ! Ha peseurt soñj a zo gant da genitervez dont betek du-mañ feno ?

— Lakaet e oa bet an traoù e-giz-se ganeomp un nebeud devezhioù zo, sed aze tout, he doa respontet Félicienne d’he mamm.

Hep termal hag a-zastorn e vije bet aet Mari-Anna betek ti he c’henitervez e Parluc’henn. Emgav a oa gant an div blac’h en noz-se, ne oa ket da dortal.

7 Div zor a vez alies en tiez e Eusa, unan anezho a vez anvet an nor voaz.

Freuzet en doa an avel ar c'houmoul, diroget anezho e pilhoù, hag an dour a ziruilhe war al lanneier dre goulïoù an oabl. Kreñvaat e rae an avel evel ma teu an dour da virviñ war an tan. An tamaris, stouet etrezek ar reter a-vihanik, o c'horf treut foetet hep ehan ouzh mein an tier, ur wech ouzhpenn, 'oa dirusket, diskroc'henet, betek mont da dreujennoù eskern. Ha pehini 'oa o zorfed pa oant jahinet e-giz-se ? Daoulagad Mari-Anna, ken sklaer peurvuiañ, 'oa enno tarzhoù griz-du. Ha n'afe gwech ebet an avel da gozh ? Da habaskaat un tamm ? Ma teuas splann e spered Mari-Anna e oa divarvel an avel.

War ged e oa Félicienne hag a bep eil e rae ur sell dre ar prenestrig. Ar peder gwerenn distumm a roas buhez en-dro da goñchenn he mamm-gozh, un istor a gonte homañ da Félicienne pa c'hoantae he merc'h-vihan mont er-maez dindan ar gwallamzer.

« An oabl hag ar mor 'oa dimezet, ganet ur bugel dezho, Tourmant e anv, ur c'hrouadur a ranked magañ, a bep eil, gant aon an dud. O gwiskamant glas-du a c'holoe an enezenn, ken na weled koulz lâret lann na raden na oa ket debret o liv hag o ene gant o dilhadoù. »

Meur a zek gwech e oa bet kontet an istor-se d'ar plac'hig hag hirisiñ a rae an hini vihan pa wele he mamm-gozh o treveziñ an avel, hag hi o hejañ en uhel he c'hab du par da zivaskell un askell-groc'hen. Ur vaouez ledan ha blot he c'horf a oa anezhi.

Un takad du o tostaat a spurmantas Félicienne, a-benn ar fin. Merc'hed an enezenn, n'eus hini anezho disheñvel pa vezont paket en o c'hab, meleour int an eil d'eben, met diouzh he fas ec'h anavezaz troad skañv he c'henitervez. Gleb par-teil e oa dija pa zeuas Mari-Anna tre en ti.

— Deboñjour deoc'h ho tiv ! Noziñ a ra dija ha koulskoude n'eo ket deut an noz c'hoazh.

— A ! Erru out ! Prest eo koan, a lâras ar vamm, rust he mouezh, ur banne soubenn domm raio vad dit 'michañs !

— Nag un amzer lous ! Pa' m boa gwelet Janed Galloudeg hag he gwaz o tont da deurel traoñ gouelioù milin Karaez er mintin-mañ abred em boa soñjet...

— Keloù glav a oa abaoe dec'h, forzh penaos ! eme an hini gozh dichek.

Ursell treuz a reas Félicienne ouzh he c'henitervez. Daou pe dri dornad raden ha bruzun lann a daolas ar vamm, Anastasie, en oaled, d'ar flammoù lemm ha sklaer da dommañ ar soubenn. 'Tasie a veze graet anezhi gant an holl. Kemend-all a veze graet gant an holl anvioù estren-se, deut eus an douar bras, berraat anezho a veze graet da c'hervel aesoc'h an eil eben emichañs, e-giz a-raok, pa zassonne mouezh Chan, Mon, Mai, Job, Laou pe Youn dre al lanneier kras. Teir skudell a oa war an daol, un dorzh vara.

— Mont a rimp d'ober hon tamm tro goude, a lâras Félicienne.

— Ma ! Ha c’hwi zo div c’henaouegez ! Gant an amzer difeson a zo !

— Lavaret ’m eus dit dija, graet ’oa hor soñj un nebeud deizioù zo ha vad a ra deomp, dañsal a ra hor c’horfoù gant an avel ha skarzhañ kuit hor soñjoù du a raio, n’eo ket gwir Mari-Anna ?

— Da dad, Doue d’e bardono, n’en doa ket dañset e-giz ma lârez emichañs pa oa aet e vag da goll ! a respontas he mamm.

An avel a huchas komzoù rust. Er gwalarn e oa, o klask e du hag e hent.

Echu e oa fest ar raden en oaled ha servij a reas ’Tasie, ar soubenn patatez. An tad a chomas didrouz bac’het dindan gwask gwerenn e boltred. Ne vije ket bet eno moarvat etre gwerenn ha paper o louediñ m’en dije graet diouzh soñj e wreg. Labour en doa kavet da voueta an tour-tan, da charreañ horzennoù keuneud da zerc’hel sklêrijenn e-pad an noz hag evezhiañ an aod e-pad un darn eus an deiz. Ul labour dizañjer e oa sevel gant kant teir fazenn warn-ugent tour-tan ar Stiff ! Met Saig ne oa ket chomet. Kleñved ar mor oa krog ennañ abred, tapet diwar troiadoù pesketa gant e dad-kozh. Ne bareas james.

Gwiskañ a reas Félicienne, he boned du, he c’horfenn da stardañ he bruched, he c’habell du, he loeroù tomm, he botoù-koad. Ur groaz arc’hant a oa ganti en-dro d’he goûg.

— Deomp, emezi da Vari-Anna.